

HET SCHAAMTELOZE VERGETEN

De situationisten

Hoe onbekend kan of wil iemand zijn? Is iemand bekend, wanneer hij wordt geprezen in de aftiteling van de film Koyaanisqatsi? Welke plaats moet je de beweging, waarvan hij lid is geweest, geven, als deze beweging slechts op wil gaan in het grote vergeten? Wat is roem, als je strijdt tegen de roem, maar wel uiteindelijk slachtoffer wordt van de roem? Al deze vragen doemen op, wanneer je twee decennia terugblijkt, naar het moment dat de situationisten het toneel van de wereldgeschiedenis betraden.

Tijdens de meidagen in 1968 in Parijs behoren de situationisten tot de meest radikale groepering, die er in het kleurrijke politieke spektrum, te vinden is. De situationisten duiken niet uit het niets op. De situationisten, die zich hadden verenigd in een Internationale, de *Situationistische Internationale (l'Internationale Situationniste)*, torsten op dat moment al een verleden met zich mee. Hun geschiedenis begint net na de Tweede Wereldoorlog in een stad, die toen nog de kulturele hoofdstad van de wereld was. In deze stad, Parijs, doolt een groepje jongeren rond, die de kunst een beslissende slag toe wilde brengen. Het café was hun ontmoetingsplaats. De nachtelijke uren het meest geschikte tijdstip om snode plannen te smeden en deze ten uitvoer te brengen. Een slecht gezelschap hun beste kameraad. Dit groepje bestaande uit o.a. Guy-Ernest Debord en Gil Wolman noemt zichzelf *lettristen*, afgeleid van *lettre*, letter. En om de letter draait het. Alle kunstvormen kunnen volgens de lettristen tot de letter en het teken worden teruggebracht. Het woord, de syntaktische structuur moet worden ontmanteld. Wat overblijft is de letter, het teken, dat de basis zal zijn voor "oneindig" veel creatieve mogelijkheden in de kunst. De geschiedenis van de poëzie lijkt te wankelen. Door manifesten, provokaties en het schandaal, overeenkomstig de beste traditie van de avant-garde, wordt de publieke smaak in de kunstwereld door elkaar geschud.

Initiatiefnemer tot de lettristische beweging is de uit Roemenië afkomstige Isidore Isou, pseudoniem van Isidore Goldstein, die toen hij in 1945 vaste voet zette in de Franse hoofdstad, deze metropool maar gelijk wilde omtoveren in een modern Alexandrië. De stad moest een vrijplaats worden waar dichters bezwerende formules uitspreken, waar uit luidsprekers, die op de meest strategische plekken in de stad staan opgesteld, de nieuwe lettristische poëzie over de hoofden van de massa wordt uitgestrooid. De stad zal gevangen worden door de poëzie. Het stedelijk milieu zal een grote esthetische polis zijn.

Terwijl Isou onverdroten tot op de dag van vandaag doorgaat met het produceren van een schier eindeloze reeks van geschriften om maar vooral te bewijzen dat de lettristische beweging toch de "enig echte" avant-garde van na de Tweede Wereldoorlog is, keert het groepje jonge lettristen hem al snel de rug toe. Maar na eerst nog onder het wakend oog van Isou een klein film-oeuvre te vervaardigen. Zo maakt Guy Debord in 1952 een film volgens de lettristische beginselen. Deze film getiteld *Hurlement en faveur de Sade* ontketent bij het op avant-garde verzotte publiek een heuse rel. Als er iets op het doek te zien is dan

wordt het netvlies en de oren van de toeschouwer bestookt door bekraste beelden en vlammeende teksten. Het beeld wordt in de film vernietigd. De taal wordt door Debord tot het uiterste gedreven. Citaten uit het Wetboek van Strafrecht worden vermengd met uitspraken van filosofen en poëten, dialogen uit het dagelijks leven vermengd met surrealistische visioenen. Om even op adem te komen van al dit verbale en visuele geweld wordt de toeschouwer getrakteerd op een zwart doek, aan het eind van de film zelfs vergast op een duisternis die maar liefst 24 minuten duurt. De film kan en mag geen film meer zijn. Slechts een debat over de film is nog zinvol.

Hier blijft het niet bij. Alle artistieke expressiemiddelen worden door de jonge lettristen ondermijnd. Zij dwingen de toeschouwers hun passieve houding te laten varen, waardoor deze actief d.w.z. creatief zullen worden. Veelvuldig passen zij in hun werk de methode van de "détournement", de bewuste verdraaiing toe. Met behulp van de bewuste verdraaiing, het wijzigen van citaten, thesen of esthetische elementen, b.v. het vervormen van de film, het schilderij etc, willen zij het perspectief omkeren, het bewustzijn door elkaar schudden. De nieuwe generatie wil nieuwe situaties scheppen, wil de oorsprong van de schoonheid opsporen. Nadat de jonge lettristen afscheid hebben genomen van het formalisme van Isou, storten zij zich onder hun nieuwe naam: *de internationale lettristen*, op de stedelijke omgeving om de schoonheid tot bloei te brengen. Vanaf dat moment ontvouwen zij hun ideeën in het gestencilde blaadje *Internationale Lettriste* dat twee jaar later *Potlatch* gaat heten.

In deze tijd, het midden van de jaren vijftig, wordt het gedachtengoed ontwikkeld dat de basis zal zijn waarop de Situationistische Internationale verder zal borduren. Het blaadje *Potlatch*, waarin de opdracht staat geschreven: "Ne collectionnez Potlatch, le temps travaille contre vous", tot afgrijzen van menig antiquaar hedentendage, bereikt in die dagen de Deense kunstenaar Asger Jorn. Jorn, altijd al op zoek geweest naar bewegingen die een radicale breuk proberen te forceren, raakt nauw bij de internationale lettristen betrokken. Een jaar na de ontmoeting, in 1956, wordt er een kongres van vrije kunstenaars georganiseerd te Alba in Italië. Jorn, een aantal Italiaanse kunstenaars w.o. Sottsass jr. en een "vertegenwoordiging" van de internationale lettristen, zijn er present en onderzoeken de mogelijkheid van nauwe samenwerking. Ook Constant Nieuwenhuys, kompaan van Jorn uit de Cobra-tijd, is uitgenodigd en vermaakt de aanwezigen met een lezing onder de veelzeggende titel "Demain, la poésie logera la vie". Dit is een voorbode. Twee jaar later, nadat de Situationistische Internationale al een jaar een feit is, wordt hij lid van deze beweging. Het avontuur van de situationisten is begonnen. Een avontuur, waarbij bijna alle Europese havenplaatsen worden aangedaan, met hier en daar een haastige ontmoeting en zo nu en dan een bijdrage: de theorie van de situationisten zoekt haar weg.

In de eerste luxe, in pastelkleuren gestoken, nummers van het tijdschrift *L'Internationale Situationniste* wordt het belangrijkste begrippenapparaat dat de situationisten in hun eerste periode hanteren uitgelegd en wordt een samenhangende kultuurkritiek geformuleerd. De Situationistische Internationale is een eigenzinnige beweging, die geheel anders dan de voorafgaande artistieke avant-garde haar blik

verder richt dan de schilder- en beeldhouwkunst. Zij richt zich op het opwindende leven in de straat, in de stad. Frekwent keren de termen: het spel, het konstrueren van situaties, de psycho-geografie, de *dérive* (het ronddolen), het unitair urbanisme (de stedenbouw als eenheid), de *détournement* (de bewuste verdraaiing), in de kolommen van het tijdschrift terug. Al deze begrippen worden ingepast in een konsept met het doel een geheel andere stedelijke omgeving te kreëren. De inrichting van de stad zal moeten beantwoorden aan de gemoedsgesteldheden die zich vrij en ongedwongen kunnen ontwikkelen en niet zo verkrampd en misvormd zijn als in de tijd van het "Wirtschaftswunder".

Wat de situationisten willen is een herboren creatieve persoon die zijn leefomgeving inricht. De gekonstrueerde situatie, het omvormen van de stad, was een stap op weg naar het herscheppen van het gehele landschap. Over de as Parijs-Amsterdam, met aan het ene eind Debord en aan het andere Constant, worden de ideeën over een andere stedenbouw heen en weer geschoven. Maar Debord wordt ongeduldig, zijn perspectief reikt verder dan een utopisch gekonstrueerde samenleving, als het New Babylonproject van Constant.

Volgens hem blijven de situationisten teveel verknocht aan artistieke activiteiten. Door onwrikbaar op zijn standpunt te blijven staan groeien de problemen binnen de Situationistische Internationale, die in de periode 1957-1962 bijna uitsluitend uit kunstenaars (+40) bestaat. Nachtenlang eindeloos diskussiëren over nieuwe avonturen en artistieke experimenten is aangenaam, maar om "de kunst op te heffen" en daarbuiten naar nieuwe wegen te zoeken, blijkt een te radikale stap voor de meeste kunstenaars te zijn. Een felle strijd ontbrandt in de beweging.

Wie, in het geweld van de roymementen en uittredingen overeind blijft staan, is Debord. Jorn -Constant was al in 1960 opgestapt- blijft, weliswaar op de achtergrond, Debord in deze turbulente tijd door dik en dun steunen. In zijn speurtocht naar de ideale opvolger van André Breton, iemand die zeer creatief en vindingrijk is in het bedenken van nieuwe ideeën, meent Jorn deze persoon namelijk gevonden te hebben: "Ik bedoel Debord, vanaf dat tijdstip (1955 R.S.) is er dan ook geen enkele aanwijzing geweest, mijn standpunt t.a.v. deze persoon te herzien" (Signes gravés, 1964, pag. 294). Debord overziet het slagveld. De theorie kent geen rust en genade, kent geen pijn van het afscheid nemen.

De droom van de kunstenaar wordt in 1962 wreed verstoord. Het kunstwerk wordt door Debord naar de mestvaalt verwezen, waar het is vergeven van de stank van "eeuwigheidswaarde". Kan er nog worden gediskussiëerd over de esthetische waarde van een kunstwerk? Neen, zegt Debord. De kunst wordt meegezogen in de massakultuur, wordt massaal gekonsumeerd en wordt gedragen door het trompetgeschal van de massa-media. De kunst als waar, het kunstwerk als spekulantenobject, wordt door de situationisten in hun geschriften aan de kaak gesteld. Daarmee plaatsen zij zich in de beste dadaïstische traditie. De situationisten scheuren de gebruiks- en de ruilwaarde van een esthetisch object verder uit elkaar. Kunst kan geen kunst meer zijn in een tijd waarin de konsumptieverhoudingen hun wil opleggen. Debord verlaat het artistieke slagveld en zet het avontuur van de Situationistische Internationale met enkele getrouwen voort. In zijn nostalgische

terugblik, verbeeld in de film *In girum imus nocte et consumimur igni* (Wij dolen rond door de nacht en worden verteerd door het vuur) -de Latijnse titel van de film is een palindroom van het zuiverste waterschildert Debord het tijdvak tot 1962 als volgt: "Ieder van ons dronk dagelijks meer glazen bier dan een vakbond tijdens een wilde staking leugens kon verkopen". Deze opmerking verhult de richting die de overgebleven situationisten in de jaren zestig zullen gaan varen. Het restant van de beweging wil nl. een totale revolutie.

Deze situationisten willen hun kritiek méér laten zijn dan een kritiek op de artistieke avant-garde, de kunstbeschouwing en de rol en functie van de kunst in deze konsumptiemaatschappij. Andere milieu's worden verkend. Debord had al enige tijd contact met links-marxistische kringen in Frankrijk, zoals de groep *Socialisme ou Barbarie* en de warrige, maar altijd weer nieuwe lijnen uitzettende, Franse marxistisch filosoof Henri Lefebvre. Zijn kritiek van het dagelijks leven (*Critique de la vie quotidienne*) -in totaal drie- is toch wel zo'n beetje de bijbel geworden voor de gehele naoorlogse Franse kritische filosofie. De poging om met *Socialisme ou Barbarie* in zee te gaan struikelt al in een vroeg stadium. Ook aan de hechte vriendschap met Lefebvre komt spoedig een eind. De kritiek van de situationisten is niet meer te stuiten, het metselwerk zit reeds te hecht in elkaar. De enige meesters die nog mogen wedijveren met Debord zijn Hegel en Marx. Alleen de interpretatie, die de Franstalige Belg Raoul Vaneigem geeft aan Nietzsche, Stirner, en het surrealistisch gedachtengoed, kan nog de goedkeuring wegdragen van Debord. Vaneigem bundelt zijn gedachten in de periode 1962-1966. Zijn boek, met als titel *Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations* verschijnt (eindelijk) in november 1967. Debord's theoretisch hoofdwerk, *La société du spectacle*, verschijnt een maand later. In dit werk wordt het begrip spektakel nader geduid. Volgens Debord drukt het spektakel de passiviteit van het individu uit die zich laaft aan konsumptieartikelen. De passiviteit is de algehele ervaring geworden in de hedendaagse maatschappij. Deze maatschappij drijft op illusies om het slaafse passieve konsumentendom in toom te houden. Er vindt in versterkte mate een proces van akumulatie van schijnvertoningen plaats, die de werkelijke ervaring vernietigt. Onder de paraplu van het spektakel dreigt het vrije en creatieve leven plat gewalst te worden. Wat overblijft is het kollektief overleven. Deze maatschappij is een schijnmaatschappij geworden, die deze situatie instand houdt. Beide boeken zijn in een Nederlandse vertaling, resp. *Handboek voor de jonge generatie* en *De spektakelmaatschappij*, onlangs verramsjt voor luttele guldens. Wat is deze spektakelmaatschappij toch genadeloos!

In Frankrijk lag dat indertijd anders. Enkele maanden na publikatie is *La société du spectacle* al uitverkocht en heeft het de reputatie het meest gestolen boek van Frankrijk te zijn. Hebben wij met een situationistische aktie van doen of met een meesterwerk? Spreekt de inhoud werkelijk zo velen aan? Feit is dat het boek in mei '68 op de barrikades van hand tot hand ging. Maar hoevelen vermoeden de bewuste verdraaiingen van de thesen van Machiavelli, Hegel, Fichte, Marx, Bakoenin, Lautréamont, Lefebvre en nog zovele anderen?

Welke reden is er dan voor het sukses aan te geven? Was de roem en faam van de situationisten het boek vooruit gehold? In een kleine kring

van links-intellektuelen hadden de situationisten in 1966 al naam gemaakt. In dat jaar, na de zomervakantie, weten de situationisten aan de Straatsburgse universiteit een schandaal uit te lokken. Aanleiding is de benoeming van de psycho-socioloog A. Moles tot hoogleraar. Moles, een cybernetikus, wordt weggehoond en bekogeld met een paar kilo tomaten en rotte eieren. De stemming was gemaakt. De verwarring vergroot toen de situationisten in een grote oplage een brochure onder de studenten verspreidden. Het schotschrift, gedrukt op kosten van de lokale studentenbond, met de vertrouwen wekkende positivistische titel, *De la misère en milieu étudiant, considérée sous ses aspects économique, politique, psychologique, sexuel et notamment intellectuel et de quelques moyens pour y remédier*, roept op tot verzet. De student kan in deze moderne spektakulaire maatschappij geen student meer zijn. Hij is net zo'n verachtelijk wezen als de eerste de beste burgerman die zijn ziel aan het spektakel heeft verkocht. En het is het spektakel dat het ritme dikteert van de hedendaagse consumptiemaatschappij.

Het geschrift wordt met enthousiasme ontvangen. Met name de publiciteitsmedia, spreekbuizen van het spektakel, storten zich voluit op het fenomeen situationist. Maar de ene canaille na de andere wordt de wereld ingezonden. En juist dit hadden de situationisten voorspeld. Zij moeten wat afgelachen hebben in die dagen, dat eigenzinnige groepje dat het spektakel om de tuin had weten te leiden. Het spektakel kan bespeeld worden, kan gestuurd worden mits je de mechanismen waaruit het is opgebouwd weet te doorgronden.

De kern van de kleine beweging begint een tijdje later ook flink te stoken onder de studenten van de Universiteit van Nanterre, een afdeling van de Sorbonne in een Parijse voorstad. Vanaf januari 1968 verstoort een groepje van *razenden (enragés)* regelmatig de kollege- en fakulteitsvergaderingen. Deze groep van razenden, genoemd naar de rebellen onder aanvoering van J. Roux ten tijde van de Franse revolutie (1789), wordt op 26 januari 1968 opgericht naar aanleiding van een interventie van de politie op de universiteit van Nanterre. Zij bestaat uit een tiental leden die theoretisch gezien instemmen met de kritiek van de situationisten. Voor een "spektakulaire" beschrijving van de gebeurtenissen tijdens de mei-dagen, hoeft U de bijlagen van de kranten, de weekbladen etc, maar af te wachten. Bent U meer geïnteresseerd in de "feiten", dan is er in Parijs nog altijd het boek: *Enragés et Situationnistes dans le mouvement des occupations* te koop.

De studenten, die toendertijd actief waren, koesterden een enorme bewondering voor de situationisten. Velen wilden lid worden van deze wonderlijke beweging. Maar de beweging was daar niet op ingesteld. Na mei '68 breekt er een ware treurmars uit van konflikten en royementen. De kern van de beweging wil de kritiek op de spektakelmaatschappij verder uitbouwen, terwijl de meelopers poseren in het flitslicht van het spektakel. Barrikades opwerpen en hard roepen dat je de grootste revolutionair bent is toch wel even iets anders dan de meest lucide en scherzinnige naoorlogse kultuurkritiek formuleren. En deze kritiek is op het konto van enkele situationisten, vanaf het midden van de jaren zestig zelfs op één: nl. Debord, te schrijven. Maar de energie raakt opgebrand. Aan het situationistisch experiment komt in 1972 een einde.

Dat het tijdschrift het copyright afwees, dat zonder bronvermelding de ideeën geplagieerd mochten worden, daarvan hebben veel filosofen en

in dat is: sociologen in Frankrijk dankbaar gebruik gemaakt. Het gehele oeuvre van de filosofen Deleuze, Lyotard, Baudrillard uit de jaren zeventig kent voornamelijk één bron: *L'Internationale Situationniste*. En als deze bron is leeg gezogen raakt de zwaarmoedige Baudrillard dan ook verstrikt in zijn eigen fatale strategieën en gaat Lyotard het postmodernisme aan zijn kinderen uitleggen.

En wat doet Debord? Debord brengt zijn dagen door op het platteland in het zuiden van Frankrijk en bootst samen met zijn levensgezellin oorlogssituaties na. Vorig jaar verscheen een selectie in boekvorm onder de titel *Le jeu de la guerre*. De cirkel is gesloten. Was de situatie in 1957, toen de beweging werd opgericht, een strategie van een revolutie op mikro-nivo, nu komt het begrip situatie dichterbij in de buurt van haar oorspronkelijke betekenis: een slagveld uit de klassieke militaire literatuur. Hebben wij met de zoveelste bewuste verdraaiing van Debord van Von Clausewitz *Vom Kriege* van doen of drukt het alleen maar zijn fascinatie voor het oorlogsspel uit? Bij Debord weet je het maar nooit.

René Sanders

(Mocht er toch een heimelijke behoefte bestaan aan de "feiten"?) De razenden krijgen eind maart van het jaar 1968 gezelschap van de zgn. 22 maart-beweging, een groep met o.a. de militant Daniel Cohn-Bendit. Hoewel theoretisch gezien verschillend is de 22 maart-beweging en die van de razenden en de situationisten op de plekken te vinden waar de strijd het hevigst is in die dagen. Op 3 mei breekt er "spontaan" een opstand uit in het Quartier Latin, nadat voor de tweede maal in korte tijd de universiteit van Nanterre wordt gesloten. Een week lang wordt er in de straten gevochten. In de nacht van 10 op 11 mei wordt de gehele wijk gekontroleerd door de opstandelingen. De universiteit van Nanterre wordt heropend nadat de mobiele eenheid zich heeft teruggetrokken. Van 13 t/m 17 mei is er sprake van een revolutionaire situatie. Op 13 mei roepen de vakbonden op tot een algemenestaking. De kommunistische partij van Frankrijk (PCF) en de kommunistische vakcentrale (CGT) proberen alles in het werk te stellen om de staking te breken. Maar het proces valt in eerste instantie niet te keren. Vele bedrijven worden bezet. Als reactie hierop, om de stakende arbeiders de wind uit de zeilen te nemen, kondigt de regering in overleg met de CGT, loonsverhogingen af. Eind mei, de 27ste, geraakt de regering in een crisis daar elke bemoeienis van hun kant door de revolterenden wordt afgewezen. De regering De Gaulle proklameert vertwijfeld dat desnoods met behulp van het leger de chaos zal worden gekeerd. Onderwijl roepen de PCF en de CGT de arbeiders op de staking niet voort te zetten teneinde de verkiezingen af te wachten die door de regering zijn uitgeschreven. In deze turbulente tijd manifesteren de situationisten en de razenden zich duidelijk. Zij trachten de rebellerenden ertoe te bewegen om binnen één van de bezette grote fabrieken een raad te

stichten die over alle beslissingsbevoegdheden zal kunnen beschikken. Deze fabriek is dan een centrum om het verzet elders te koördineren en te aktiveren. Op het beslissende moment van de opstand, de periode van 13 t/m 17 mei, zijn 15 à 20.000 duizend studenten aktief.